

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/26/31-34>

Şəhanə Əsgərova
Azərbaycan Dillər Universiteti
doktorant
shahanaasgarova@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0890-0065

FRANSIZ DİLİNDƏ HEYVAN VƏ QUŞ ADLARININ METAFORLAŞMASI

Xülasə

Dilin lüğət tərkibində olan sözlər öz həqiqi mənasından başqa törəmə yəni məcazi mənə də ifadə edirlər. Bu, sözlərin çoxmənalılığı əsasında mümkün olur. Bir söz bir neçə anlayışı ifadə edə bilər. Beləliklə dilin məcazlar sistemi yaranır. Məcəzin ən məhsuldar növü olan metafora əşya və ya hadisələr arasındakı müxtəlif oxşarlıq əsasında yaranır. Fransız dilində heyvan adlarının metaforlaşması prosesinə tez-tez rast gəlinir. Bu cür metaforalar zoometaforizmlər – heyvan metaforaları adlanır. Heyvan, quş, həşəratə aid hər hansı xüsusiyyətdən insanı xarakterizə etmək üçün istifadə olunur. Bu cür ifadələr həm mənfi, həm müsbət anlayışı ifadə edə bilər. Belə ifadələrin yaranması hər bir xalqın yaşayış tərz, inancları, mədəniyyəti, təfəkkürü və s. ilə əlaqədardır.

Açar sözlər: söz, məcazi mənə, metafora, zoometaforizm, köçürmə

Shahana Asgarova
Azerbaijan University of Languages
PhD student
shahanaasgarova@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0890-0065

Metaphorizing of animal and bird names in French

Abstract

Words in the vocabulary of the language can express a figurative meaning in addition to the real meaning. This is possible on the basis of polysemy of words. One word can express several concepts. Thus, the system of metaphors of the language is created. Metaphor, the most productive type of trope, is based on various similarities between thing or events. In French the process of metaphor of animal names is often encountered. Such metaphors are called animals metaphors. Any characteristic of an animal, bird or insect is used to describe a person. Such expressions can express both negative and positive meaning. The creation of such expressions is related to the way of life, beliefs, culture, thinking, etc. Of each nation.

Keywords: word, figurative meaning, metaphor, zoometaphorism, transfer

Giriş

Dilin lüğət tərkibini təşkil edən sözlər yalnız bir yox, bir neçə mənə ifadə edən vahidlərdir. Sözlərin ilkin, həqiqi mənası onların birbaşa ifadə etdikləri mənədir. Sözlərin həqiqi mənası əşya və hadisələri, canlı və cansız varlıqları birbaşa adlandırmağa xidmət edir. Həyatda, təbiətdə əşya və hadisələr arasında mövcud olan oxşarlıq, bənzəyiş əsasında bir söz bir neçə məfumu adlandırmalı olur. Söz öz həqiqi mənasından qismən uzaqlaşaraq məcazi mənə kəsb edir. Sözlərin çoxmənalılığı əsasında yaranan məcaz, canlı və cansız varlıqlar arasında mövcud olan müəyyən oxşarlıq, bənzəyiş, əlaqələndirmə ilə meydana gəlir. Beləliklə də, dilin məcazlar sistemi yaranır. Məcəz fikri obrazlı ifadə etməyə xidmət edir. Bununla belə dildə daha çox işlənən, obrazlılığını itirmiş məcazlar da mövcuddur. Məcəzlar içərisində ən məhsuldarı metaforadır. Metafora yunan sözü olub “köçürmə” mənasındadır. Metafora hər hansı əşya və hadisələrə, canlı və cansız varlıqlara aid

əlamət və xüsusiyyətlərin digər əşya və hadisə, canlı və cansız varlıqlar üzərinə köçürülməsi yolu ilə yaranır. Obrazlı təfəkkürün məhsulu olan metafora əşya və hadisələr arasındakı əlaqələrin, oxşarlıqların dərk olunması ilə meydana gəlir. Sözlərin metaforikləşməsi nəticəsində bir söz bir neçə anlayışı ifadə edə bilər. Metafora müqayisədən doğur (Djabbarov, 2015: 100).

Müxtəlif leksik qruplar məcazlaşaraq metaforalar əmələ gətirirlər. Heyvan, quş və həşərat adaları metafora yaradılmasında mühüm mənbələrdən biri hesab olunur. Heyvan adları ilə insan xarakterizə olunur, bunlar bəzən təhqiramiz ifadələr olur: un cochon – donuz, un âne – uzunqulaq, une pie – sağsağan, une vache – inək (Lopadnikova, 2001:31). Heyvan, quş və həşərat adlarının metaforikləşməsi nəticəsində yaranan ifadələr zoometaforizmlər adlanır. İnsanı səciyyələndirmək üçün işlədilən heyvan, quş, həşərat adlarının məcazlaşmış forması ümumi dilçilikdə (Azərbaycan dilçiliyində) “zoosemiya” (zoosemizm) və ya zoometaforiya (zoometaforizm) terminləri ilə ümumiləşdirilir (Hacıyeva, 2006 : 13). Fransız dilində isə bu cür metaforalar *la métaphore animale* adlanır. Heyvan, quş və həşəratlara aid hər hansı xüsusiyyətdən insanı xarakterizə etmək üçün həmin heyvan, quş və həşəratın adı ilə bağlı çoxlu ifadələr işlədilir. Zoometaforizmlər insanı obrazlı ifadə etməyə xidmət edir. Heyvan, quş və həşəratlara aid xüsusiyyətlərlə insanın hərəkəti, görünüşü, mənəvi və əqli keyfiyyətləri xarakterizə olunur. Bu cür ifadələrin yaranması hər bir xalqın həyat tərz, məişət şəraiti, inancları, davranışları, milli-mədəni xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Zoometaforizmlərə həm canlı danışq dilində, həm də bədii əsərlərdə tez-tez rast gəlmək mümkündür.

Fransız dilində ev heyvanları, vəhşi heyvanlar, quşlar, həşərat adlarının məcazlaşması nəticəsində yaranan ifadələr çoxluq təşkil edir. İnsanlara hər hansı heyvanın, quşun, həşəratın adı verilsə, deməli həmin heyvanın, quşun və həşəratın hər hansı xüsusiyyəti insanda da müşahidə olunur. Qeyd edək ki, heç də bütün heyvan və quş adları zoometaforizm kimi işlənmir. Zoometaforizmlər ümumişlək metaforalara aid edilir, danışq dilində onlardan çox istifadə olunur. Heyvan adlarının metaforlaşması dilin lüğət tərkibini zənginləşdirən mənbələrdən biridir. Heyvan adları ilə həm fransız, həm azərbaycan dilində mənfi və ya müsbət expressiyalı ifadələr yaradılır. Məsələn, âne – uzunqulaq, eşşək sözü ilə yaranan ifadələr daha qədimdir. Tədqiqatlar göstərir ki, avam, cahil insan üçün işlədilən, âne qədim fransız dili, latın dilində də geniş istifadə olunmuşdur.

C'est un âne (Dictionnaire Le Robert, 1993 : 45) – hərfi mənası, bu uzunqulaqdır. Avam, kütbeyin, cahil insan üçün işlədilir.

Mouton – qoyun, kor – koranə başqalarının ardınca gedən

Lion – aslan, şir – güclü, cəsur, enerjili

Coeur de lion – şir ürəkli, cəsur

Bouffer du lion – aqressiv olmaq, qeyri – adi enerjisi olmaq

Mémoire de l'éléphant – fil yaddaşı, güclü hafizəsi, yaddaşı olan insan üçün işlədilir.

La vache – inək, həm mənfi, həm müsbət mənə ifadə edə bilər.

La vache ! – təəccüb və narazılıq bildirir

Peau de vache (inək gönü) – gönü qalın adam, bivec adam

Une vache – kök adam

Fransız yazıçısı J.Renard George Sand haqqında belə bir cümlə işlətmişdir.

«*George Sand, la vache bretonne de la littérature*» (Renar, 1887-1992 : 73).

Loup – canavar, qurd sözünün məcazlaşması ilə çoxsaylı ifadələr yaranmışdır. Bunlar müxtəlif sivilizasiyalarda, inanclar, əfsanələr və miflərlə bağlı olmuşdur. *Qurd* sözü ilə fransız dilində həm müsbət, həm mənfi ekspressiyalı ifadələr mövcuddur.

Avoir une faim de loup (Dictionnaire Larousse, 1977: 184) – qurd kimi ac olmaq, çox ac olmaq.

Jeune loup – gənc ambisyalı adam

Marcher à pas de loup – səssiz addımlamaq

Un vieux loup de mer – (qoca dəniz qurdu) – təcrübəli adam

Prendre la mouche – (milçək götürmək) - əsəbləşmək, tez özündən çıxmaq.

Une vipère – gürzə, *un serpent* – ilan, *un crocodile* – timsah sözlərinin metaforlaşması nəticəsində mənfi ekspressiyalı ifadələr yaranmışdır.

Avoir une langue de vipère – gürzə dili olmaq, danışığı ilə başqalarını icdən, acıdıl, dilindən zəhər tökülən insan üçün işlədilir.

C'est une vipère – bu bir gürzədir. Acıdıl, qəddər, qeybət edən mənasında işlənir. Aydınır ki, gürzə zəhərli, sancması ilə hətta ölümə səbəb olan bir sürünəndir.

Heyvan adlarının metaforlaşması tarixi bir prosesdir. Bir çox ifadələr vardır ki, müəyyən hadisələrdən, rəvayətlərdən sonra yaranmışdır. Müxtəlif dillərdə işlədilən *des larmes de crocodile* – timsah gözyaşları, yalan gözyaşları, kimsə nəisə əladə etmək üçün ağladıqda bu ifadə işlədilir. Bu ifadə qədim bir əfsanədən irəli gəlir, XVI əsrdən bəri işlədilir. Timsahlar öz ovlarını inilti, yalançı gözyaşları ilə özlərinə cəlb edirlər. Məhz buna görə də ikiüzlülükə, riyakarlıqla ağlayan insanlar üçün bu ifadə işlədilir.

Fransız dilində heyvan, quş, həşərat adlarından *kimi (comme)* qoşması ilə müqayisə əsasında yaranan ifadələr çoxluq təşkil edir.

Être doux comme un agneau – quzu kim mülayim olmaq = səxavətli olmaq

Être bavard comme un pie – sağsağan kimi boşboğaz olmaq = çox danışmaq

Rusé comme un renard – tülkü kimi hiyləgər

Lent comme un escargot – ilbiz kimi asta

Fier comme un pou – (bit kimi fəxr etmək) qürurlu olmaq

Azərbaycan dilində olduğu kimi fransız dilində də *un cochon* – donuz adətən mənfi mənə ifadə edir. *Manger comme un cochon* – donuz kimi yemək, acgözlüklə, üz – güzünü çirkləndirərək yemək.

Caractère de cochon – pis xarakteri olmaq

Fransız dilində *un cochon* sözü ilə müsbət mənə çaları olan ifadə də vardır.

Copain comme cochon – hərfi mənada donuz kimi dost olmaq – çox yaxşı dost olmaq. Bir – birinə çox yaxın olan iki dost haqqında işlədilir.

Bəzi heyvan balalarının adları ilə müqayisə əsasında *comme* – *kimi* qoşmasının vasitəsilə yaranan ifadələr.

Pleurer comme un veau – (buzov kimi ağlamaq) çox ağlamaq, məsumcasına, hıncıraraq ağlamaq.

Être doux comme un agneau – (quzu kimi mülayim olmaq) pislik etməyi bacarmayan, saf, təmiz insan haqqında deyilir.

Zoometaforizmlərə idiomlarda da rast gəlinir. İdiomlar öz həqiqi mənalardan uzaqlaşmış, məcaziləşmiş bir məhfumu bildirən söz və ya söz birləşmələridir. İdiomlarda mənə qeyri – real xarakter daşıyır. Bu cür ifadələr mübaligə, ironiya kimi semantikaya malik olurlar.

Avoir un chat dans la gorge – (boğazında pişik olmaq) = danışmaqda çətinlik çəkmək, danışa bilməmək

Un froid de canard – (ördək soyuğu) dəhşətli suyuq

Être comme un poisson dans l'eau – (suda balıq olmaq) çox rahat olmaq

Zoometaforizmlərə atalar sözlərində də rast gəlinir. Qeyd edək ki, bu cür ifadələrdə işlənən heyvan, quş, həşərat adları heç də həmişə dilimizə olduğu kimi tərcümə olunmur. Yəni azərbaycan dilində onlara uyğun müxtəlif ekvivalentlər işlədilir.

A bon chat, bon rat – daş qayaya rast gəlib.

A grand cheval grande gue – böyük sandığın böyük də halqası olar (Sadikhova, 2021: 4-6).

Ce que lion ne peut, le renard le fait – qüvvə hər şeyi sındırar, ağıl qüvvəni (Sadikhova, 2021: 29).

Le chien aboie, le vent emporte – it hürər, karvan keçər. It hürər, külək yayar (Sadikhova, 2021: 40).

Une hirondelle ne fait pas le printemps – bir gül açmaqla yaz olmaz (Sadikhova, 2021: 60).

Les loups peuvent perdre leurs dents, mais non leur naturel – qurd tükünü dəyişər, xasiyyətini yox (Sadikhova, 2021: 80).

Heyvan, quş və həşərat adları ilə yaranan ifadələr dilin lüğət tərkibini zənginləşdirməklə yanaşı, həm də xalqın sevincini, kədərini, müdrikliyini, müsbət və ya mənfi keyfiyyətlərini özündə əks etdirir. Fransız dili də belə ifadələrlə zəngindir.

Bədii əsərlərdə yazıçı əsərin təsir gücünü artırmaq, personajı daha obrazlı təsvir etmək, onun xarakterini qiymətləndirmək üçün heyvan adlarından da istifadə edir. Hər hansı heyvana xas olan bir və ya bir neçə xüsusiyyətlə insan xarakterizə olunur. Bəzən heyvan aid xüsusiyyətin adı ümumiyyətlə çəkilmir, sadəcə heyvanın adı çəkilir. Belə nümunələrə istər klassik, istərsə də müasir dövrdə yazılmış bədii əsərlərdə rast gəlinir. *Tais – toi, serpent* (Schmitt, 2021: 296)! – Sən sus, ilan!

Heyvan adlarının metaforlaşması prosesi çox qədim tarixə malikdir. İnsanlar uzun müddət heyvanları müşahidə etmiş, onların xüsusiyyətlərindən insanların xarakterini, hərəkətini qiymətləndirmək üçün istifadə etmişlər. Lakin sadəcə real heyvan adları deyil, əsatirlərdə, mif və əfsanələrdə olan heyvan adları da metaforlaşmaya məruz qalmışlar.

C'est un vrai Cheval Mallet – çox cəsur, ürəkli insan üçün işlədilən bir ifadə.

Qui veut devenir dragon doit manger d'abord beaucoup de petits serpents – Kim əjdaha olmaq istəyirsə əvvəlcə çoxlu kiçik ilanlar yeməlidir.

Nəticə

Fransız dilində heyvan, quş və həşərat adlarının məcazlaşması nəticəsində yaranan metaforalar üstünlük təşkil edir. Həm danışq dilində, həm də bədii əsərlərdə insanı səciyyələndirmək üçün heyvan adlarından istifadə olunur. Belə ki, hər hansı heyvana aid xüsusiyyət insan üzərinə köçürülərək onu xarakterizə edir. Heyvan, quş və həşərat adları ilə düzələn ifadələrə atalar sözləri və idiomlarda da rast gəlinir. Məsələn, hiyləgər adama – renard tülkü, səliqəsiz, çirkli adama – cochon donuz, axmaq adamı – oie qaz və.s. adlandırılır. Bu metaforaların əksəriyyəti mənfi mənada işlənsə də, müsbət ekspressiyalı ifadələr də vardır.

Ədəbiyyat

1. Djabbarov, R. (2015). "French stylistics". Baku.
2. Lopatnikova, N.N., Movchovitch N.A. (2001) "Lexicologie du français moderne". Moskva.
3. Hacıyeva, A. (2006). "Zoometaforizmlər". Bakı.
4. Dictionnaire Le Robert. (1993) Micro. Paris.
5. Renard, J. (1887-1892). "Journal".
6. Dictionnaire Larousse Synonymes. (1977). Paris.
7. Sadikhova, G. (2021). Dictionary of French equivalent proverbs. Azerbaijani, Russian Baku.
8. Schmitt, E.E. (2021). "Paradis Perdue" albin Michel.

Göndərilib: 10.06.2023

Qəbul edilib: 07.08.2023